

Moderní partnerské vztahy a jejich proměna v době pozdní modernity

TOMÁŠ KATRŇÁK*

Fakulta sociálních studií MU, Brno

Modern Partner Relationships and their Transformation in the Age of Late Modernity

Abstract: This essay deals with the transformation of modern partner relationships in the age of late modernity. The first part characterises modern partner relationships, showing that they are based on a process of self-disclosure of mutual truth which is connected with the construction of social reality, the redefinition of identity and the perception of sexuality. The age of late modernity brings about a sense of doubtfulness toward truth. In this moment modern partner relationships change. Self-disclosure is replaced with the quality of time spent with a partner. In the age of late modernity it is not important who the partner is but how nice it is to be with him or her.

Sociologický časopis, 2000, Vol. 36 (No. 3: 307-316)

Kunderův román *Identita* [Kundera 1998] začíná banálním problémem: Chantal, hlavní hrdinka knihy, žena ve zralém věku, zjistí, že se již muži za ní na ulici neotáčejí. Začne si připadat stará. Mrzí ji to a řekne to svému příteli Jeanu-Markovi, s nímž žije. Vzápětí na to obdrží anonymní dopis, v němž je vyličena jako krásná žena. Anonym doslova říká: jsi krásná, velmi krásná, sleduji tě na každém kroku. Chantal začne přemýšlet o pisateli dopisu. Pokud zná on ji a pozoruje ji, jak sám píše, na každém kroku, musí ho také vidat, musí přece toho člověka znát. Dopis nevyhodí, neukáže ho ovšem ani Jeanu-Markovi. Schová si jej do skříně v ložnici, kde ho zastrčí pod hromádku svých podprsenek. Obdrží další dopis, který líčí krásu jejího těla a uvádí detaily z jejího každodenního života. Chantal se rozhodne pisatele vypátrat. Nejdříve se domnívá, že jím je muž sedící v baru nedaleko jejich domu. Potom přemýšlí o žebrákovi, kterého každodenně vidá na ulici. Do mozaiky celistvého obrazu autora dopisů ovšem nikdy nezapadnou všechny detaily. Nakonec poznává, že dopisy nemohl napsat nikdo jiný než její přítel Jean-Marc. V tomto momentě nabírá příběh radikální spád. Je to skutečně Jean-Marc, kdo dopisy napsal. Oficiálně mezi nimi nepadla ani zmínka, ale Chantal již tuší, že pisatelem je Jean-Marc, a Jean-Marc předpokládá, že Chantal ví, že je to on. Samozřejmě, Jean-Marc napsal první dopis poté, co mu Chantal řekla, že se již muži za ní na ulici neotáčejí. Nechtěl udělat nic jiného, než ji rozveselit. Předpokládal, že mu Chantal dopis ukáže a řekne: „Podívej se, muži na mě ještě nezapomněli!“ On svým obdivem k ní toho anonymního pisatele podpoří, společně se tomu zasmějí a nic se nestane. Jenomže Chantal se rozhodla jinak: dopis mu neukázala, a proto Jean-Marc napsal druhý dopis, ovšem bez toho, že by měl nějaký konkrétní plán. Oba své dopisy najde v ložnici, v Chantalíně skříní, pod hromádkou jejich podprsenek. Když dopisy vidí, začíná se ptát sám sebe, kdo že to ve skutečnosti Chantal

* Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Tomáš Katrňák, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Gorkého 7, 602 00 Brno, tel. (05) 4161 5122, fax (05) 4161 5100, e-mail katrnak@fss.muni.cz

je. Je opravdu taková, za jakou ji považuje? Předpokládal, že mu oba dopisy ukáže, protože takovou ji zná. Dopisy mu ale neukázala, a to znamená, že Chantal je někdo jiný, než za koho ji ve svých představách považoval. Chantal je pouze jeho představa, která neodkazuje k žádné skutečné Chantal; Baudrillardovými slovy: Chantal je *simulakrum*.¹ Tato skutečnost je pro Jeana-Marka dostatečným důvodem pro to, aby již nemiloval – a dále nežil s – Chantal.

Jean-Markova vůle po pravdě je silnější než fakt, že s Chantal žije, aniž by věděl, kdo skutečně je. Jean-Marc trvá na tom, aby poznal Chantal takovou, jaká ve skutečnosti je. Trvá na tom znát její identitu. A když zjistí, že není taková, za jakou ji považoval, když zjistí, že ji skutečně nezná, že se v její identitě zmýlil, tak ji – i navzdory vzájemnému porozumění – chce opustit. Chantal naopak vidí důvody pro rozchod právě v Jean-Markově neustálém pátrání po tom, kdo skutečně je. Nedomnívá se, že pro úspěšnou existenci jejich vztahu je nutné poznat jeho identitu. Naopak, neustálé vzájemné sebeodhalování a dokazování toho, kdo skutečně jsou, aniž by byl ponechán prostor pro uchování osobního tajemství každého z nich, považuje v partnerském vztahu za destruktivní.

V tomto eseji se budu zabývat charakteristikou partnerských vztahů z mikrosociologické perspektivy. Zaměřím se na podobu partnerských vztahů – na to, jaké postupy a strategie sociální aktéři volí, chtějí-li navázat a zachovat partnerský vztah. Strategii, kterou volil Jean-Marc, budu považovat za nedílnou součást moderních partnerských vztahů. Po jejich analýze v první části práce ukážu, že ve společnostech pozdní modernity dochází k proměně těchto vztahů; ukážu, že díky rostoucí medializaci každodenního života můžeme vysledovat zárodky jiných partnerských strategií, které odpovídají spíše Chantalovým představám o tom, jak by měly partnerské vztahy vypadat.²

Moderní partnerské vztahy

Podoba moderních partnerských vztahů mohla vzniknout až tehdy, kdy byla nahrazena pevná, tradicí ustanovená pravidla jednání lidskými právy, jež regulují život moderní společnosti. Za myšlenkou lidských práv stojí představa samostatných individuí jednajících na bázi občanské rovnosti. Tato představa formuje partnerské vztahy, které mají v moderní společnosti podobu čistých vztahů [Giddens 1993]. Jsou oproštěny od všech vnějších okolností zdůvodňujících jejich existenci. Čistý vztah existuje pro vztah samotný. Je to vztah romantické lásky. Není podmíněn ani ekonomickými, ani sociálními okolnostmi. Klíčovou rolí hraje zaujatost muže a ženy pro vztah – vzájemná oddanost jeden druhému. V moderní společnosti nejsou partneři nuceni dostát vnějším kritériím, jako byl tradiční požadavek příbuzenství, rodinných závazků nebo sociálních povinností. Volba je

¹) Baudrillard [1983] definuje simulakrum jako soubor představ, které neodkazují k žádné realitě. Zatímco se za principem reprezentace skrývá předpoklad představ vycházejících z reality (pokud představy neodpovídají realitě, hovoří se o falešných reprezentacích reality), princip simulace spojení představ a reality odmítá, protože ve společnostech pozdní modernity představy neodkazují k realitě, ale k jiným představám. Simulakrum není lež, která zakrývá realitu; je to hyperrealita, která s realitou v původním smyslu slova nemá nic společného. Je to svět reprodukcí bez originálů, tak jak ho definoval Benjamin [1979]: originální je pouze technika, s jejíž pomocí jsou reprodukcce stále znovu reprodukovány.

²) Oba dva typy partnerských vztahů, které zde popisuji, jsou ideální typy. V empirické realitě je budeme těžko hledat, můžeme ovšem k ní na jejich podkladě přistupovat. K vymezení konceptu ideálního typu srv. Max Weber [1998].

v jejich rukou. Chtějí-li navázat vztah, musejí být aktivní, musejí usilovat o to, aby si získali partnerovu důvěru.

Podle Giddense [1993] souvisí podoba moderních partnerských vztahů s procesem transformace intimity. Zatímco tradičnímu člověku nebyl smysl pro soukromí a intimitu znám [Ariès 1962, Flandrin 1979], dochází na pozadí vzniku moderní společnosti k ustavení specifické oblasti života, kterou vyplňují mezilidské vztahy emocionality, pravdy a osobní náklonnosti.³ Vzniká intimní sféra, díky níž se lidé začali dělit na známé, mezi nimiž existují pouta založená na větší či menší míře vzájemného poznání, a na cizince, mezi nimiž žádná pouta nejsou. Moderní člověk neexistuje jako veřejný člověk. Je „tyranizován intimitou“, jelikož pravidla, podle kterých by bylo lze jednat ve veřejném prostoru, se rozplynula [Sennett 1993]. Má-li být ustaven společenský vztah, mají-li lidé dohromady jednat a společně vycházet, jsou nuceni se nejdříve poznat, jsou nuceni vytvořit pouto, jehož jádro tvoří důvěra získaná skrze proces „otevření se jeden druhému“ [Giddens 1993, 1998]. Tam, kde takové pouto neexistuje, společné jednání doprovází rozpaky, nejistota a pocity trapnosti. Stabilitu partnerského vztahu, v tradiční společnosti zajišťovanou ekonomickými podmínkami, posiluje od konce osmnáctého století právě jeho intimní rys. Moderní partneři volí strategie získávání důvěry, strategie sebeotevírání se. Ve společnosti, v níž neplatí pevné normativní kodexy, emocionální vřelost a otevřenost ustavuje pouto důvěry, na jehož základě vzniká mezi lidmi opačného pohlaví milostný cit – láska, konstatuje Giddens [1993, 1998].

Strategie otevírání se znamená převyprávění osobní minulosti. Je to rekonstrukce až doposud platné sociální reality skrze jazyk [Berger a Kellner 1974]. Lidé, používající vzpomínky, vytvářejí představy o minulosti, přítomnosti a budoucnosti ve světle vyprávění, jehož forma a význam jsou poznamenány partnerem, jenž zaujímá roli zrcadla, které odráží vysílaný obraz. Romantická láska uvedla koncept narativity do života moderního člověka [Giddens 1993]. Osud definice reality se ocitl v rukou sociálních aktérů, kteří z představ o sobě a druhých vytvářejí příběhy mající již málo společného s širšími společenskými procesy. Kolektivně sdílenou narativitu, neberoucí zřetel na individuální minulost a dominující v tradiční společnosti, nahrazuje individuální narativita, která reflektuje jednotlivé partnerské biografie.⁴

Podle Beckových [1995] je tato proměna jedním z prvků, které nastartovaly společenský proces individualizace sílící na pozadí rozkvětu moderní společnosti. Biografie ustavovaná skrze strategie odhalování se vytváří z člověka individuum. Tam, kde není vnější společenská kontrola, tam kde neplatí obecné morální příkazy, tradiční pravidla a jistoty, nalezneme lidi jako individua, před nimiž leží jejich životy v podobě možností a

³) Tento jev ilustrují změny jak ve struktuře jednotlivých domácností, jak ukázala Barbara Laslett [1973] a Tamara Hareven [1991], tak v architektuře jednotlivých obydlí, jak ukázal Clifford Clark [1976] a Lawrence Stone [1991].

⁴) Na jednom místě *Identity* (s. 76) sedí Jean-Marc s Chantal v restauraci a říká: „Všechno se změnilo, když jsem tě poznal. Ovšem ne proto, že se tím moje malicherná práce stala vzrušující, ale proto, že jsem všechno, co se odehrává okolo mě, proměnil v to, co žíví naši konverzaci.“ „Mohli bychom hovořit o jiných věcech!“ odpoví mu Chantal. „Dva zamilovaní lidé, o samotě, odloučení od zbytku světa, to je krása,“ pokračuje Jean-Marc, „čím by ale živilí svůj intimní rozhovor? Ať je svět opovrženímhodnější, oni spolu potřebují stále hovořit.“ „Mohou přeci mlčet,“ namítne Chantal. „Jako tamti u vedlejšího stolu?“ zasměje se Jean-Marc. „Ach ne, žádná láska nemůže přežít jako němá.“

voleb. Neexistují pro ně ani hotové recepty, podle nichž by mohli jednat, ani předem zformulované odpovědi na otázky, které se během jejich života vynoří. Podoba vnější reality, stejně jako podoba individuálních životů, musí být vyjednáвана, uspořádáváвана a obhajována. „Jedinci, kteří spolu chtějí žít, jsou – nebo lépe řečeno stávají se – stále více zákonodárci svých způsobů života, obhájci svých omylů, kněžimi páchajícími své hříchy a terapeuty ztrácejícími hranice své minulosti. A navíc: jsou to také mstitelé, kteří bojují s křivdami na nich spáchanými. Láska je nepopsaný list, který musejí milenci vyplnit svou biografií, i když jsou vedeni lyrikou populárních písní, reklamami, pornografickými časopisy nebo psychoanalýzou“ [Beck a Beck-Gernsheim 1995: 5].

Převyprávěním biografie se znovuustavuje identita každého z partnerů. Vzájemným otevíráním se a dokazováním vlastní autenticity procházejí milenci poznáním toho, kdo „skutečně“ jsou a jaká je jejich podstata. Tento proces stojí na reflexivním vědomí – na tom, že lidé v rámci partnerského vztahu interpretují svoje jednání. Podle Giddense [1991] můžeme moderní identitu definovat jako reflexivní, protože je nedílnou součástí představ o ní. Uvnitř partnerského vztahu se člověk nechápe jinak, než skrze svoji biografii mapující jeho životní skutky. Uvědomuje si sám sebe díky naraci o svém jednání. Již není jenom osoba, ale sociální aktér, jenž s pomocí vyprávění reflexivně uchopuje své činy a interpretuje významy s nimi spojené. Definuje svoji identitu, podle této definice jedná, a tak zpětně potvrzuje její platnost. Lapidárně řečeno: v moderním partnerské vztahu je člověk jak pracujícím sochařem, tak opracovávanou sochou. „Identita‘ já, na rozdíl od já jako druhového fenoménu, předpokládá reflexivní vědomí. Člověk si ‚uvědomuje‘ své ‚sebeuvědomění‘. Identita já, jinými slovy řečeno, není jenom něco daného, jako nějaký výsledek nepřetržité existence individuálního jednání a systému, ale něco, co musí být rutinně vytvářeno a udržováno reflexivními aktivitami lidí“ [Giddens 1991: 52].

V centru moderních partnerských vztahů stojí sexuální vztahy. Strategie otevření se předpokládá kladení otázek. Člověk se ptá jak sám sebe, co cítí, tak partnera, co pociťuje k němu. Uvědomuje si sám sebe jako sexuální bytost. Reflektuje svoje touhy a vášně, které moderní společnost proměnila do lidských atributů. Vzniká vnímání sexuality člověka, která definovaná jako vrozená dispozice, jako vlastnost člověka, tvoří nedílnou součást moderního já. Podle Giddense [1993] se definice sexuality objevila díky ustavení romantické lásky. Na rozdíl od dvorní lásky tradiční společnosti, která pokud existovala, tak měla spíše platonickou podobu, byla omezena na vyšší vrstvy a neměla co do činění se sexem,⁵ je romantická láska sexuální.⁶ Partneři se v milostném vztahu obracejí do se-

⁵) Randall Collins [1982: 143] píše: „Středověcí trubadúři, kteří vytvářeli milostné příběhy o rytířích a dámách, oddělují tyto události od manželství tím, že pokaždé zdůrazní oddanost rytíře k dámě, která je již manželkou někoho jiného. To je důvod, alespoň v těchto příbězích, proč milenec neměl nikdy cokoli do činění se sexem; jednalo se o čistou jednostrannou oddanost, která existovala pouze na straně rytíře.“ V tradiční společnosti byl sex svázán s manželstvím. S láskou se spojil až s příchodem moderní společnosti. Byli to romantici, kteří jako první uznali toto spojení, a to ne dříve než v průběhu devatenáctého století, kdy je koncepce lásky jako ideálního vyjádření a systematizace sexuální touhy, rozpracována, píše Luhmann [1986]. Cílem lásky se od tohoto okamžiku stal sexuální prožitek [Collins a Coltrane 1995].

⁶) Tato myšlenka tvoří jádro Giddensova argumentu, který staví do opozice k Foucaultovu [1981] tvrzení, že za vynořením se sexuality stojí vědecké diskursy medicíny, sexuologie, pedagogiky, demografie a psychiatrie, které na úsvitu moderní doby přicházejí s její definicí proto, aby na jedné straně zvýšily kontrolu nad jednotlivými lidskými těly, a na straně druhé dosáhly regulace ce-

be, tážou se po tom, kdo jsou a jaká je jejich podstata. Definují sexualitu, kterou vyvozují z konkrétní sexuální touhy, z konkrétního sexuálního chování. S posvěcením sexuologie a diskursu přirozenosti definice sexuality zpětně vytváří legitimizaci sexuálního chování. Kruh je uzavřen: na pozadí existence milostného citu je z typu sexuální touhy, ze způsobu sexuálního chování, vyvozena konkrétní sexualita, která definovaná jako biologicky daná ospravedlňuje sexuální chování.

V moderní společnosti jsme nositelé sexualit. Již nejsme těmi, jejichž sexuální chování může nabývat nejrůznějších podob, ale těmi, kteří jsou definováni jako heterosexuálové, homosexuálové nebo bisexuálové. Významy spojené s těmito definicemi pak nezůstávají omezeny pouze na oblast sexuálního chování, ale zasahují individua také v jiných společenských sférách moderního života.

Shrneme-li to, co jsme doposud zjistili o podobě moderních partnerských vztahů, můžeme říci: Požadavek vzájemné věrnosti, pravdy a autenticity vytváří podobu moderních partnerských vztahů, na jejichž pozadí dochází k redefinici reality, rekonstrukci identity a objevení sexuality. Partneri volí strategie vzájemného otevírání se, čímž ustavují intimní pouto moderní lásky, která je pro existenci jejich vztahu nezbytná. Podstatu jejich vztahu tvoří požadavek narativního odhalení osobního nitra, požadavek, jemuž Chantal v Kunderově knize *Identita* nebyla ochotna vyhovět. Pro jejího partnera to byl jediný, a přesto dostatečný důvod k tomu, aby začal uvažovat o tom, že ji opustí.

Proměna moderních partnerských vztahů

V současných západních společnostech můžeme vyzorovat vedle moderní podoby partnerských vztahů zárodky nových partnerských strategií. Než se ovšem dostaneme k jejich charakteristice, musíme se zastavit u společenského fenoménu, jenž je součástí – a dokonce bychom mohli říci podmínkou – rozšíření těchto nových strategií.

V jedné scéně dnes již klasického filmu Ridleye Scotta *Blade Runner* je Rachael Rosenová (Sean Young) obviňována Rickem Deckardem (Harrison Ford) z toho, že je replikant. Replikanti, dokonalí roboti, jsou ve filmu zkonstruováni tak, aby nevěděli o tom, že jsou replikanti. Jsou identičtí s lidmi. Mají synteticky vytvořené vzpomínky, které dohromady s jejich emocionálním polštářem, tvoří základ jejich identity.⁷ Když chce Rachael přesvědčit Ricka o tom, že není replikant, sáhne po fotografii, na níž je zachycena se svou matkou, aby dokázala, že má reálné zkušenosti se svou minulostí. Podle inter-

lych populací. Giddens s tímto argumentem nesouhlasí, protože v moderní společnosti nejsou znalosti o životě odděleny od žitého života. Vědění je součástí institucí a naopak: moderní instituce ovlivňují poznání o nich. Vědecké nálezy tvoří páteř moderního jednání, jsou *de facto* formou tohoto jednání, a proto nemohou ovlivňovat jeho podobu zevnějšku a generovat vnímání sexuality, jak by řekl Foucault. Giddens se domnívá, že původ vzniku sexuality leží ve specifické oblasti důvěrnosti, která se ustavuje mezi mileneckou dvojicí. V jejím rámci partneri reflektují sami sebe, svá těla a svoje touhy. Tyto reflexe se stávají objektem pro poznání sexuologie, čímž je zpětně umocněna jejich existence. Vědy z nich vytvořily formu zkušenosti, která se stala cílem lidského poznání.

7) Scottův film, který byl natočen podle slavného románu Philipa K. Dicka *Sní androidi o elektrických ovečkách* [Dick 1968], se od knihy na několika místech odlišuje. Zatímco Dick považuje za hlavní rys replikantů nedostatek empatie – replikanti nejsou schopni vžít se do situace jiné živé bytosti, díky čemuž jsou rozeznatelní od lidí, Scottův film je charakterizuje především z hlediska jejich uměle vytvořené identity a nabízí úvahu nad tím, kdo jsou a co cítí.

pretky filmu Giuliany Brunové [1987] nám tato scéna říká, že namísto toho, aby fotografie odkazovala k realitě, její funkce se na sklonku dvacátého století zredukovala na to, aby produkovala a udržovala individuální životní příběhy. Obraz dokazuje skutečnost reality, nikoli skutečná realita obraz, konstatuje Brunová [1987].⁸ Ricka fotografie nepřesvědčí. Právě naopak. Začne Rachael vyprávět jednu z jejích vzpomínek z dětství a Rachael ho postupně doplňuje. Všechny detaily sedí. Rick Deckard zná její vzpomínky, protože to nejsou její vzpomínky. Podívá se na ni a řekne: „Implantáty. Jsou to implantáty! To nejsou tvoje vzpomínky. Jsou to vzpomínky někoho jiného. Tyrellovy neteře!“

Film *Blade Runner* odkazuje na fenomén rozšiřující se v současných západních společnostech, který Alison Landsbergová [1995] rozpracovala do konceptu protetické paměti. Protetická paměť jsou vzpomínky, „jež nepocházejí z prožité životní zkušenosti člověka“ [Landsberg 1995: 175].⁹ Jsou to vzpomínky, které jsou součástí narativních konstrukcí, i když jejich původ neleží v osobní zkušenosti. Jedná se o implantované vzpomínky. V analýzách současných západních společností autoři jako Harvey [1990] či Jameson [1991] hovoří o tom, že jsme dospěli k místu, od něhož již nelze pojímat lidskou zkušenost jinak, než jako mrtvou. Celia Luryová [1998] definuje západní kulturu jako „protetickou kulturu“. Kdokoli si dnes může kdekoli vybavit vzpomínku na to, že měl zkušenost s čímkoli. A nejen to: tyto vzpomínky na události, jevy a osoby nabourávají jak smysl pro lidskou historicitu, konstatuje Jameson [1991], tak se postupně stávají nedílnou součástí lidských narácí, identit a jednání.

V Kunderově románu *Nesmrtelnost* [Kundera 1993] nalezneme místo, které podtrhuje tento společenský fenomén. Agnes, jako šestnáctileté děvče, pozoruje sekretářku fakulty při odchodu z jejich domu. S jejím otcem se rozloučí gestem, které si Agnes zapamatuje a začne ho používat ve chvílích, kdy potřebuje něco důležitého sdělit svému chlapci a nemá pro to slov. Jednoho dne si povšimne, že její o osm let mladší sestra Laura používá stejné gesto při loučení se svou kamarádkou. V tom okamžiku si uvědomuje, že „toto gesto je dáno k použití všem, a že jí tedy nepatří: když mává rukou, dopouští se vlastně krádeže, či padělků“ (s. 43). Podle Kundery to nebyla Agnes, jež by toto gesto používala; bylo to naopak gesto, které používalo Agnes. Kunderova kniha osciluje kolem myšlenky, že gesta, názory a postoje existují bez vztahu k jejich vlastníkům. Jsou veřejná, šíří se a lidé je používají a jsou jimi používáni, aniž by bylo podstatné, zdali jsou jejich původci či nikoli.

Podobně ve filmu režiséra Paula Verhoevena *Total Recall* vidíme hlavního hrdinu Douglase Quadea (Arnold Schwarzenegger), jenž si kupuje sadu implantovaných vzpomínek, které mu mají umožnit výlet na Mars. Nejen že pro něho není problém získat vzpomínky na dobrodružnou cestu, kterou nikdy nevykonal, ale navíc se na ni může vydat jako někdo jiný. Z tohoto úhlu pohledu film odkazuje k tomu, že se vzpomínky stávají čím dál tím více veřejné, a podobně jako v Kunderově románu *Nesmrtelnost* gesta cirkulují a zasahují individua, aniž by měla nějaký vztah k jejich původnímu majiteli [Landsberg 1995].

⁸) Podobný argument srv. Luryová [1998].

⁹) K tématu protetické paměti srv. také stať Landsbergové [1997], kde je tento koncept rozpracován vzhledem k tématu holocaustu a jeho reprezentace v době, kdy ti, kteří si jej prožili a mohou o něm vyprávět, postupně vymírají.

Téma protetické paměti bylo zviditelněno díky rozšíření masových médií do všech oblastí západního společenského života. Média dnes nenabízejí pouze podívanou, která odcizuje a působí represivně, ale jsou součástí žitého světa. Kultura pozdní modernity je „kultura médií“, konstatuje Kellner [1995]. Trávíme obrovské množství času sledováním televize, posloucháním rádia, čtením novin a časopisů nebo chozením do kina. Na pozadí globalizačních procesů¹⁰ jsme vystaveni stále intenzivnější produkci a cirkulaci masmediálních obrazů a informací, které mění to, co považujeme za vzpomínky a o čem hovoříme jako o zkušenosti. Masmédia ruší rozdíl mezi realitou a hyperrealitou. Díky jejich nekontrolované proliferaci již nejsme schopni rozlišit autentické a neautentické. Žijeme ve společnosti vyznačující se absencí reálných zkušeností, tvrdí Baudrillard [1983].

Připustíme-li hypotézu o fenoménu identifikace se vzpomínkami a gesty, které nejsou osobními vzpomínkami a gesty, musíme se pak ptát, co se odehrává mezi jedinci, pro které již narativní konstrukce minulosti netvoří základ pro odhalování sebe sama, jelikož vědí, že prvky jejich osobních narativ nejsou „jejich“ prvky. Viděli jsme, že partnerské sebeotevření se tvoří podstatu vzájemné náklonnosti a umožňuje vznik moderní lásky. Zjevení osobní pravdy je něco, co je pro úspěšnou existenci moderního partnerského vztahu nezbytné, protože konstituuje milostný cit. Začíná-li se ovšem naše pojetí pravdy proměňovat tak, že se na ni již nemůžeme spolehnout, co pak tvoří jádro partnerského soužití? Jsou-li jednotlivé prvky osobních narativ předem známy, to znamená, že identita jedinců je zkonstruována z minulosti, kterou si sami neprožili, ale o které vědí, že existuje, co konstituuje základ geneze milostného citu mezi partnery?

Podívejme se na jinou scénu filmu *Blade Runner*. Rick si lehne na pohovku. Rachael si rozpustí vlasy a začne hrát na piano. Po chvíli se k ní Rick připojí. „Vzpomínám si, jak jsem chodila na hodiny klavíru“, říká Rachael. „Nevím, zdali jsem to já nebo Tyrellova neteř.“ Rick si této dvojznačnosti nevšímá. „Hraješ krásně“, říká. V této chvíli odmítá rozlišovat reálné a implantované vzpomínky. Neklade žádné otázky po Rachaelině minulosti. Rezignuje na to, že by mohl někdy zjistit pravdu o tom, kdo skutečně Rachael je. Uvědomuje si, že nyní je pro něho nejdůležitější čas, který s Rachael sdílí. Odmítá dobrat se pravdy. Sdílí s Rachael momentální okamžik. Důležitá je ta chvíle, v níž je obsažena rezignace na pravdu o skutečné Rachael. Rick volí zcela jiný vzorec chování než Jean-Marc z Kunderovy knihy *Identita*. Hodnoty, na nichž je tento odlišný přístup založen, považují za základ proměny partnerských vztahů v době pozdní modernity.

Z Rickova přístupu je patrné, že není podstatné to, kdo lidé jsou – jejich identita – ale to, co spolu prožívají. Kvalita vzájemně sdíleného času nahrazuje apel pravdy, autenticity a „opravdové“ identity. Na rozdíl od strategie sebeotevření se skrze narativní konstrukci identity, která ustavuje partnerskou intimitu, začíná míra společně prožitých zážitků tvořit oporu existence milostných vztahů. Svěžest a lesk partnersky stráveného

¹⁰ Patrně nejznámější pojetí globalizace pochází od Anthonyho Giddense, jenž pod tímto termínem rozumí „intenzivnění celosvětových sociálních vztahů, které spojují vzdálené lokality takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se mnoho mil daleko a naopak“ [Giddens 1998: 62]. Ve své pozdější knize *Modernity and Self Identity* toto pojetí rozpracovává do následující podoby: „Koncept globalizace je nejlépe srozumitelný jako vyjádření základních aspektů časoprostorového rozpojení. Globalizace se týká protnutí přítomnosti a nepřítomnosti, týká se propletení ‚vzdálených‘ sociálních událostí a sociálních vztahů s lokálním kontextem“ [Giddens 1991: 21].

času nastupuje na místo, kde se začínal rozprostírat – díky nekontrolované proliferaci masmédií – nezájem o partnersky sdílenou intimitu.

Proměnou jádra partnerských vztahů je nabourána jejich moderní podoba. Tím, že partnerské vztahy nejsou budovány na společně sdílené intimitě, stávají se křehčí a přechodnější. Na druhé straně ovšem vedou k mnohem větší partnerské toleranci, respektu a vzájemnému uznání. V těchto vztazích zamilování nahrazuje milostný cit, o němž se mezi partnery již tolik nehovoří. Láska začala být chápána spíše jako překážka, s níž se nebývá lehké při ukončení vztahu vyrovnat, konstatuje Roussel [1992]. Můžeme dokonce říci, že existence milostného vztahu je dnes paradoxně možná pouze v tom případě, kdy jsou oba partneři schopni dohlédnout na jeho konec. „Každý se chce ve svém milostném spiknutí cítit svobodný. Nelze se milovat autenticky, jestliže dvojice není předem srozuměna, že se rozejde, jakmile cit ochladne. Dvojice by chtěla být průhledným nekomplikovaným svazkem. Jsou to rovnocenní partneři, kteří jsou schopni domluvit se o rovnovážnosti své směny; jsou rovněž pozornými psychology, diskutujícími o svých citech a o svých představách. Krátce, lidé se angažují za předpokladu, že se budou moci snadno rozejít.“ [Roussel 1992: 16]

Správnost volby partnera musí být v těchto vztazích každodenně potvrzována. Stejně jako jsou bez větších pochyb rušeny, jsou ve stejném duchu navazovány. V době pozdní modernity proniklo pojetí změny do partnerského soužití, které přestalo být vnímáno z hlediska dlouhodobé perspektivy – manželství. Od nynějška naopak platí, že namísto hledání pravé romantické lásky dláždící cestu k bráně manželství, usilují ženy a muži o to, aby získali co nejvíce sexuálních zkušeností, příliš se nevázali na jednoho partnera a byli stále otevřeni nové milostné volbě, která je řízena především sexuální přitažlivostí. Ta hraje v partnerských vztazích doby pozdní modernity jednu z nejdůležitějších rolí. Gordon Patzer v knize *The Physical Attractiveness Phenomena* [Patzer 1985] ukázal, že zamilovanost, která nahrazuje lásku, je ve skutečnosti synonymem pro sexuální přitažlivost. Rozhodují-li se dnes mladí lidé, zdali jít nebo nejít na milostnou schůzku, rozhodují se jak muži, tak ženy především na základě sexuální přitažlivosti partnera. Dojde-li ke schůzce, tak to bude s velkou pravděpodobností schůzka mezi těmi, jež mají podobnou míru sexuální přitažlivosti. Lidé s rozdílným stupněm přitažlivosti se nezamilovávají. Je-li člověk atraktivní a sexuálně přitažlivý, absolvuje také více partnerských schůzek, vícekrát se zamiluje, má mnohem bohatší sexuální zkušenosti a ve svém okolí více přátel. Pokud se člověk domnívá, že jeho partner je obecně atraktivní, znamená to pro něj nejen větší spokojenost s partnerským vztahem, ale také se sebou samým. Zdá se, že atraktivita se stala pro partnerské vztahy pozdní modernity nejen tím, co hraje hlavní roli při jejich ustavování, ale také tím, co výrazně ovlivňuje to, jak se lidé vnímají, jak k sobě přistupují a nakolik jsou spokojeni sami se sebou.

Závěr

V tomto eseji jsem se zabýval podobou partnerských vztahů. To, jak konkrétní partnerský vztah vypadá, závisí na postupech a strategiích, které sociální aktéři volí, chtějí-li jej založit a udržet. Jeho podobu ustavuje způsob, jakým k sobě přistupují. Podobu moderního partnerského vztahu formuje proces sebeotevření se, který vytváří pouto intimity a pokládá základy romantické lásky. Moderní partneři volí strategie dokazování vlastní autenticity. Zdůrazňují pravdu o sobě a druhých. Doba pozdní modernity ovšem přichází se zpochybněním existence pravdy o člověku. Na pozadí tohoto společenského jevu se proměňují partnerské strategie, proměňuje se podoba partnerských vztahů. Otevření se za

účelem definování toho, kdo člověk skutečně je, je nahrazeno tím, co a jak člověk s partnerem prožívá. Z hlediska založení vztahu začíná kvalita partnersky stráveného času dominovat nad pravdou o partnerovi. V době pozdní modernity není podstatné to, kdo partner skutečně je, ale jak se s ním člověk cítí a co zajímavého spolu prožívají. Jedná se o typ partnerských vztahů, v nichž milostný cit přestává hrát dominantní roli. Z tohoto hlediska jsou tyto vztahy paradoxně více než moderním vztahům podobné vztahům předmoderním [Roussel 1992]. Ovšem rozdíl tu je: zatímco v tradiční společnosti intenzita milostného citu ohrožovala existenci celého sociálního systému, v době pozdní modernity brzdí pouze dynamiku individuálních partnerských změn.

TOMÁŠ KATRŇÁK je doktorandem na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Literatura

- Ariès, Philippe 1962. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York: Vintage Book.
- Baudrillard, Jean 1983. *Simulations*. New York: Semiotext(e).
- Beck, Ulrich, Elisabeth Beck-Gernsheim 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Benjamin, Walter 1979. „Umělecké dílo ve věku své technické reprodukovatelnosti.“ Pp. 17-43 in *Dílo a jeho zdroj*. Praha: Odeon.
- Berger, L. Peter; Hansfried Kellner 1974. „Marriage and the Construction of Reality.“ Pp. 157-174 in *The Family, Its Structures and Functions*, ed. by Rose L. Coser. New York: St Martin's Press.
- Bruno, Giulian 1987. „Rumble City: Postmodernism and ‚Blade Runner‘.“ *October*, No. 41: 61-74.
- Collins, Randall 1982. „Love and Property.“ Pp. 119-154 in *Sociological Insight*, by Randall Collins. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Collins, Randall, Scott Coltrane 1995. *Sociology of Marriage and the Family: Gender, Love and Property*. Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Clark, E. Clifford, Jr. 1976. „Domestic Architecture as an Index to Social History: The Romantic Revival and The Cult of Domesticity in America, 1840-1870.“ *Journal of Interdisciplinary History* 7: 33-56.
- Dick, K. Philip 1968 (česky 1993). *Blade Runner: Do Androids Dream of Electric Sheep*. New York: Ballantine Books.
- Flandrin, Jean-Louis 1979. *Families in Former Times: Kinship, Household and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel 1981 (česky 1999). *The History of Sexuality, Vol 1: An Introduction*. Middlesex: Penguin Books.
- Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1993. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony 1998. *Důsledky modernity*. Praha: SLON.
- Hareven, K. Tamara 1991. „The Home and the Family in Historical Perspective.“ *Social Research* 58: 253-285.
- Harvey, David 1990. *The Condition of Postmodernity*. Malden/Oxford: Blackwell.

- Jameson, Fredric 1991. *Postmodernism or Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press.
- Kellner, Douglas 1995. *Media Culture*. London/New York: Routledge.
- Kundera, Milan 1993. *Nesmrtelnost*. Brno: Atlantis.
- Kundera, Milan 1998. *Identity*. London: Faber and Faber.
- Landsberg, Alison 1995. „Prosthetic Memory: Total Recall and Blade Runner.“ Pp. 175-189 in *Cyberspace/Cyberbodies/Cyberpunk: Culture of Technological Embodiment*, ed. by Mike Featherstone and Roger Burrows. London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage.
- Landsberg, Alison 1997. „America, the Holocaust, and the Mass Culture of Memory: Toward a Radical Politics of Empathy.“ *New German Critique* 24, No. 71: 63-86.
- Laslett, Barbara 1973. „The Family as a Public and Private Institution: An Historical Perspective.“ *Journal of Marriage and The Family* 35: 480-492.
- Luhmann, Niklas 1986. *Love and Passion: The Codification of Intimacy*. Cambridge: Polity Press.
- Lury, Celia 1998. *Prosthetic Culture: Photography, Memory and Identity*. London/New York: Routledge.
- Patzer, L. Gordon 1985. *The Physical Attractiveness Phenomena*. New York: Plenum Press.
- Roussel, Louis 1992. „Sociální status milostného citu.“ *Sociologický obzor* 1, č. 1: 12-18.
- Sennett, Richard 1993. *The Fall of Public Man*. London/Boston: Faber and Faber.
- Stone, Lawrence 1991. „The Public and the Private in the Stately Homes of England 1500-1990.“ *Social Research* 58: 227-251.
- Weber, Max 1998. „Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání.“ Pp. 7-63 in *Metodologie, sociologie a politika*, by Max Weber. Praha: OIKOYMENH.

Vývoj politiky rovných příležitostí mužů a žen v České republice v kontextu evropské integrace

MARTINA MUSILOVÁ

Vydal Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, Praha 1, fax (02) 2222 0143,

e-mail sreview@soc.cas.cz

Vyšlo v edici „Working Papers“ WP 99:5

Jednotlivé výtisky můžete objednat na výše uvedené adrese

Cena 83,- Kč (5 USD)

Shrnutí: Vývoj politiky rovných příležitostí mužů a žen v České republice je úzce svázán s její aspirací na vstup do Evropské unie. První část studie podává teoretický přehled základních pojmů a teorií, ze kterých koncept rovných příležitostí vychází. Další kapitola popisuje historii a vývoj rovných příležitostí v Evropské unii, jejíž politika v této oblasti se do velké míry stává inspirací pro naši vládu. Jaké konkrétní kroky byly v České republice podniknuty a jak rychle se tato politika vyvíjí je hlavním tématem třetí kapitoly, na kterou navazují aktuální doporučení a návrh strategie dalšího vývoje.